

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

Арістова І.В.,

докторка юридичних наук, професорка,
завідувачка кафедри адміністративного та інформаційного права
Сумського національного аграрного університету

УДК 342.951

DOI <https://doi.org/10.32845/2663-5666.2020.3.9>

СИСТЕМА ПРАВА УКРАЇНИ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Постановка проблеми. Про важливість розв'язання проблеми вдосконалення функціонування системи національного права в умовах розбудови інформаційного суспільства та цифрової економіки в Україні акцентується увага в багатьох нормативно-правових актах, а саме: Законі України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» [1], Постанові Верховної Ради України «Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Законодавче забезпечення розвитку інформаційного суспільства в Україні» від 3 липня 2017 року [2], Розпорядженні Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації» від 17 січня 2018 року № 67-р [3]. Водночас і спеціальний розділ Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом [4] присвячений різноманітним питанням інформаційного суспільства, у тому числі напрямом удосконалення системи права та системи законодавства України. На порядку денному діяльності Національної академії правових наук (далі – НАПрН) України постійно перебувають питання пошуку новаційних підходів щодо формування й функціонування національної правової системи та її невід'ємного складника – системи права України. Уважаємо, що зазначене вище підтверджує актуальність теми статті.

На нашу думку, наукова спільнота України має активізувати дослідження в зазначеному НАПрН України напрямі з урахуванням сучасних тенденцій розвитку інформаційного суспільства та цифрової економіки в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведені дослідження дали змогу встановити, що напрацювання щодо системи права України існують у сфері наукових інтересів не лише фахівців у галузі загальної теорії держави і права та порівняльного правознавства, а й у сфері галузевих юридичних наук. Наприклад, аналіз результатів, визначених у роботі [5, с. 386–395], дав змогу переконатися в такому. Автори розглядають систему права як сукупність «упорядкованих і взаємоузгоджених між собою норм права, які характеризують його внутрішню будову, складовим елементом правової системи» [5, с. 387].

Водночас акцентується увага на визначенні ознак, що характеризують систему права. Уважаємо за важливе, що, відповідно до першої ознаки, внутрішня структура права обумовлена об'єктивним розвитком суспільних відносин [5, с. 387]. Тобто можна припустити, що йдеться й про об'єктивний розвиток інформаційних відносин в умовах розбудови інформаційного суспільства, і про відповідних дієвий нормативний регулятор, здатний здійснювати належний вплив на суспільні інформаційні відносини. Попри зазначене, автори не включають до переліку структурних елементів системи права (чи то норм, чи то галузей права) інформаційний складник. Відзначаючи системність суспільних відносин, учені доходять висновку, що саме це надає праву системних властивостей і зумовлює його структуру, яка є цілісним об'єднанням відносно самостійних, але пов'язаних між собою елементів норм права [5, с. 387].

На наш погляд, корінна причина системності права полягає в іншому – це мета, заради якої взаємодіють («взаємосодействують», російською) елементи системи права. Більш детально про такий висновок буде в наступній частині статті. Водночас у статті поділяється думка, що ефективність правового регулювання суспільних відносин безпосередньо залежить від ступеня об'єктивності й логічності побудови структури права [5, с. 389].

На нашу думку, дуже корисними як із наукового, так і практичного поглядів є дослідження Л.А. Луць щодо поняття і структури правової системи суспільства [6, с. 28–60]. Цілком погоджуємося з Л.А. Луць стосовно ролі системного аналізу в розвитку поняття «правова система суспільства», наукових праць із правової кібернетики, а також тих робіт, що висвітлюють логіку застосування поняття «система» до права, законодавства й інших правових явищ і процесів у розумінні зазначеного феномена [7].

Дійсно, аналіз доктринальних юридичних досліджень стосовно різноманітних аспектів правової системи дав можливість переконатися у важливості тих праць, у яких розглядалися проблеми співвідношення понять «правова система», «право» («система права»), закономірності розвитку змістових, функціональних, інформаційних, управлінських аспектів (зокрема наукові праці [8–11]).

Разом із тим важливим висновком, на нашу думку, є положення щодо необхідності здійснення аналізу тих чи інших сторін цього явища (зокрема «системи права») на основі поняття «правова система» [6, с. 31]. Аналізуючи становлення поняття «правова система», Л.А. Луць наводить точку зору Ю.О. Тихомирова: поняття «правова система» є теоретико-методологічною основою для розвитку уявлень про правові явища й родовим поняттям для таких видових понять, як «система законодавства», «закони», «система права» тощо [12, с. 212]. Як зазначає Л.А. Луць, це поняття, на думку низки авторів, з динамічним, функціонуючим правом і є відмінним поняттям від системи права [6, с. 32].

Ознайомлення з позицією А.Б. Венгерова [13, с. 433–437] допомогло встановити, що розуміння права як системи правових норм, наділених відповідними характеристиками й ознаками, сприяє виділенню й таких рис права, як його системність і структурність. Водночас вивчення системи і структури права постає важливим не лише для наукових, а й суто практичних цілей. На думку А.Б. Венгерова, системні властивості того чи іншого об'єкта означають обов'язкову наявність у цьому об'єкті елементів, які органічно пов'язані один із одним, взаємодіють між собою. Крім елементів і їх зв'язків, уважає вчений, системний підхід виділяє й характер цих зв'язків, їх зміст, вивчає системоутворювальні чинники, визначає рівні системи, її складність тощо [13, с. 433]. Автор також звертає увагу на довготривалий пошук у теорії права системоутворювального чинника та доходить висновку щодо доцільності розгляду багатьох системоутворювальних факторів, що по-різному діють у різноманітних суспільствах, як самостійно, відокремлено, так і в сукупності, у комплексі [13, с. 437]. У статті використовуватиметься інший підхід до системоутворювальних чинників, що буде розглянутий у наступній частині статті.

Безумовно, цікавими як із наукового, так і практичного поглядів є дослідження Р.С. Мельника – представника галузевої юридичної науки («адміністративне право») стосовно системи права [14, с. 27–61]. Передусім варто зазначити конструктивність використання історично-правового та порівняльно-правового методів дослідження розвитку вітчизняних наукових поглядів щодо розуміння системи права й місця в цій системі адміністративного права. Поділяємо позицію вченого, що такий методологічний арсенал дав змогу «порівняти сьгоднішні напрацювання щодо названої проблематики з результатами попередніх років та оцінити здобутки в цьому напрямі; пояснити певні особливості національної системи права порівняно із системою зарубіжного права; окреслити з урахуванням історичного досвіду перспективи розвитку національної системи права; закласти необхідне підґрунтя для вивчення системи радянського адміністративного права» [14, с. 28].

На думку Р.С. Мельника, під системою права необхідно розуміти цілісний комплекс відмежованих, взаємопов'язаних і взаємодіючих один із одним елементів – правових норм. Разом із тим науковець

не погоджується з підставою для класифікації правових норм, що пов'язана з особливістю суспільних відносин, які утворюють самостійну соціальну систему; з визнанням права похідним від суспільних відносин явищем [14, с. 50]. Учений пропонує визначити систему права (у найбільш узагальненому варіанті) як «сукупність нормативно не визначених, а також нормативно визначених регуляторів, за допомогою яких здійснюється вплив на поведінку та свідомість учасників суспільних відносин» [14, с. 53].

Р.С. Мельник відстоює позицію, що система права є ієрархічним утворенням, у межах якого можуть бути виділені дві основні підсистеми – система приватного й публічного права, кожна з яких, у свою чергу, містить системні утворення галузевих норм (галузі права) [14, с. 61]. При цьому автор звертає увагу на недоцільність розуміння внутрішньої будови системи приватного й публічного права, виходячи з одного критерію (предмета правового регулювання), який насправді не може бути спільним для них обох водночас [14, с. 59].

Безумовно, окремої уваги потребує позиція вченого щодо виникнення нових галузей права та їх місця в національній системі права. З одного боку, погоджуємося з позицією Р.С. Мельника, що кількість галузей права визначається умовами функціонування демократичної, соціальної та правової держави [14, с. 328]; з іншого боку, виникають питання стосовно критеріїв вибору цих умов; шляхів їх дотримання; розуміння поняття цілісності; структури особливого адміністративного права, зокрема щодо розгляду інформаційного, екологічного права й його підгалузям тощо. На наш погляд, наведені автором аргументи щодо беззаперечності своєї позиції не постають достатньо аргументованими.

Узагальнення результатів наявних доктринальних досліджень дають змогу усвідомити відсутність усталеної позиції щодо розуміння системи національного права й підходів стосовно її вдосконалення, тлумачення основних положень системного підходу, підстав для формування нових галузей права та їх місця в системі права України, а також ігнорування основних тенденцій розвитку інформаційного суспільства та цифрової економіки в Україні. У зв'язку з цим вважаємо за доцільне запропонувати власний підхід задля пояснення поставлених питань. Водночас під час дослідження будуть конструктивно враховані наявні теоретико-методологічні напрацювання як учених-юристів, так і фахівців у сфері системного підходу й інформаційних технологій.

Мета статті – визначення особливостей впливу інструментів цифрової економіки на суспільні відносини в умовах інформаційного суспільства в Україні та вироблення пропозицій щодо вдосконалення системи національного права в нових умовах сьогодення.

Виклад основного матеріалу. У попередніх публікаціях, наприклад, у статті [15], уже зазначалося, що цифрова економіка є однією з ознак інформаційного суспільства, яке, у свою чергу, потребує переосмислення ролі права, напрямів розвитку галу-

зей права та їх взаємодії. Разом із тим нові умови сьогодення зумовлюють й активізацію міждисциплінарних досліджень, на що свого часу звертали увагу юристи – фахівці в галузі інформаційного права [16; 17], а сьогодні до цього закликають і фахівці в галузі інформаційних технологій [18]. Ідеться передусім про використання знань загальної теорії права, інформаційного права, права інтелектуальної власності, загальної теорії функціональних систем, новітніх знань з інформаційних технологій, цифрової економіки.

Аналіз літератури, зокрема монографії [18], дав змогу встановити, що основними інструментами цифрової економіки постають блокчейн, токен блокчейну, цифровий актив і смарт-контракт.

Варто підкреслити, що дослідження їх змісту й функціональних характеристик [15] сприяли розумінню суттєвої динаміки формування інформаційних відносин. Дійсно, оскільки блокчейн – це структурована база даних, «ланцюжок блоків», де кожен пов'язаний із попереднім і містить набір записів (інформації про події, людей, об'єкти, транзакції, серійні номери, видані кредити тощо) [19], то виникаючі суспільні відносини під час транзакції інформації чи в разі доступу до неї мають інформаційний характер. З'ясовано, що постійне збільшення виникаючих (ініційованих різними суб'єктами) інформаційних відносин зумовлено закладенням у технології блокчейн дуже важливих принципів функціонування: абсолютна прозорість, «довірчий» характер системи, відкритість і захищеність даних користувачів, доступність до історії транзакції всіх учасників, розподіленість реєстру [18, с. 14]. Водночас поява методики діагностики характеристик токена розподіленого реєстру (блокчейну) на відповідність цифровому активу [18, с. 54] дала можливість гарантувати належну безпеку власникам цифрових активів і, як наслідок, активізувала виникнення інформаційних відносин

Уважаємо за необхідне нагадати таке: 1) токен блокчейну – це одиниця обліку блокчейну [18, с. 47]; 2) цифровий актив – це інформаційний ресурс, похідний від права на цінність і такий, що обертається в розподіленому реєстрі у вигляді унікального ідентифікатора [18, с. 351]; 3) комплексні властивості токена блокчейну зводяться до виконання однієї важливої функції – допуску до інформаційного ресурсу, що, у свою чергу, надає доступ до певного комплексу прав на цінність, під якими прийнято розуміти майно, майнові й немайнові права, цінні папери, послуги, роботи, цифрові активи тощо [18, с. 73]. З огляду на зазначену функцію токена блокчейну, є всі підстави вважати, що виникають складні суспільні відносини, зокрема інформаційно-майнові, у яких інформаційні відносини виконують допоміжну (забезпечувальну) роль. Що стосується впливу інструменту смарт-контракту на формування нових інформаційних відносин, то це питання вже висвітлено в іншому дослідженні [15].

Отже, існують об'єктивні передумови динамічного розвитку інформаційних суспільних відносин

в умовах розбудови інформаційного суспільства в Україні, що, у свою чергу, може потребувати й відповідного дієвого нормативного регулятора, про який зазначено, наприклад, у роботі [5, с. 387]. Уважаємо за важливе підкреслити, що в попередній авторській публікації [15] обґрунтовано необхідність формування системного механізму охорони суспільних відносин, невід'ємними взаємодіючими складниками якого є правова охорона й технологічна охорона (за допомогою інструментів цифрової економіки). Зрозуміло, що на вдосконалення функціонування зазначеного механізму мають впливати узгоджені дії щодо вдосконалення кожного зі складників механізму. Пропонуємо в рамках статті акцентувати увагу на виробленні підходу щодо вдосконалення першого складника – правового регулювання суспільних відносин в умовах інформаційного суспільства та цифрової економіки в Україні, передусім системи національного права в нових умовах сьогодення.

Переходячи до викладення авторського підходу, вважаємо за необхідне передусім визначити його вихідні положення: 1) система національного права є складником своєї надсистеми – національної правової системи; 2) система національного права призначена виконувати одну з функцій надсистеми в умовах інформаційного суспільства та цифрової економіки в Україні; 3) системоутворювальний чинник системи національного права – це мета, яку необхідно досягнути; 4) система національного права, у свою чергу, є надсистемою систем галузей права, які призначені здійснювати відповідні функції системи національного права; 5) в умовах інформаційного суспільства та цифрової економіки в Україні динамічно розвиваються інформаційна сфера суспільства й інформаційні суспільні відносини.

Задля формування пропозицій щодо вдосконалення системи національного права в нових умовах сьогодення вважаємо за доцільне навести окремі положення авторської публікації [20], у яких відображена генеза поглядів авторки статті щодо змісту поняття «інтегративна інформаційна сфера» та його зв'язку з поняттям «система національного права» («правова сфера», за визначенням А.Б. Венгерова) [21].

Варто підкреслити, що розумінню суспільних відносин (правовідносин) в інформаційній сфері значною мірою сприяло введення в науковий обіг (ще у 2012 році) поняття «інтегративна інформаційна сфера», а також дослідження її структури [22]. Подальше усвідомлення змісту цього поняття дало змогу розглядати інтегративну інформаційну сферу як модель правової сфери суспільства, що «пронизана» інформацією. Це підтверджується таким: 1) інформація є однією з гранично узагальнених категорій (російською, «предельно обобщающая категория»); 2) за своєю сутністю й суспільні відносини, і правовідносини мають інформаційний характер. Пропонуємо в межах науки «інформаційне право» розвинути «інформаційну концепцію права» як учення про інформаційну сутність права, яке запропоновано А.В. Венгеровим [21] і підтри-

мано практично всіма дослідниками (наприклад, В.О. Копиловим [23], О.В. Кохановською [24]).

На наше переконання, недостатньо назвати правову сферу «інформаційною системою» (як це пропонує А.В. Венгеров): необхідно досліджувати правову сферу з позицій системного підходу. До речі, авторка роботи неодноразово доповідала на різноманітних науково-практичних конференціях (наприклад, [25]) результати своїх досліджень щодо конструктивного використання галузевими юридичними науками системно-структурного методу пізнання правових явищ, які мають розглядатися як елементи системи. На нашу думку, таке бачення потребує здійснення наступного важливого кроку, а саме наукового пошуку в напрямі визначення поняття «система», яке використовується в юриспруденції й базується на принципах і законах формування та розвитку природних систем. Обґрунтуванням зазначеного напрямку дослідження є одне з фундаментальних положень системного підходу, відповідно до якого «система» є тим ізоморфним принципом, який проникає через усі кордони, що історично склалися між різними науками [26].

Проведений у роботі аналіз доктринальних досліджень у галузі юриспруденції щодо розуміння понять «система», «правова система», «система права» (наприклад, робота [6, с. 9–60]) дав змогу дійти висновку, що всі наявні визначення поняття «система» є випадковими, не відображають справжніх сутнісних властивостей і тому, звичайно, не є конструктивними, тобто не допомагають ставити нові більш масштабні питання для дослідника. У зв'язку із зазначеним уважалося за можливе запропонувати використання загальної теорії функціональних систем [26] під час проведення наукових досліджень правової сфери – системи національного права. У попередній авторській роботі [20] відстоюється позиція, що розгляд правової сфери як системи має виходити з таких положень цієї теорії:

1. Обов'язковим положенням для всіх напрямів системного підходу є пошук і формулювання системоутворювального чинника. Рішення цієї ключової проблеми впливає як на визначення поняття «система», так і на всю стратегію його застосування в дослідницькій роботі. Йдеться про те, що у виразах «упорядкована взаємодія», «організована взаємодія» відсутній чинник, що впорядковує цю взаємодію.

2. Формування системи підпорядковано отриманню конкретного корисного результату. Лише результат може змінити неорганізовану множину на організовану. Будь-який компонент може ввійти до складу системи лише в тому разі, якщо він уносить свою частку сприяння («содействія», російською) в отримання запрограмованого результату.

3. Задля досягнення результату (мети) система може «піти» на найбільші зміни у взаємодії своїх компонентів. Мається на увазі те, що усуваються з активної діяльності ті зв'язки між компонентами системи, які не допомагають отриманню корисного результату. Передбаченню поведінки системи сприяє концентрація уваги на характері зв'язків, що

існують між компонентами системи, а не на самих компонентах. Системи, що складаються з частин абсолютно різної природи та мають зовсім несхожі функції, підпорядковуються однаковим загальним законам організації.

Варто підкреслити, що природні системи в статті розглядаються як стандарт формування, функціонування та розвитку будь-якої іншої системи, у тому числі системи права й системи певної галузі права, що цілком узгоджується з останнім положенням загальної теорії функціональних систем [26].

Як запропоновано в роботі [20], поняття «система права» доцільно визначати, ґрунтуючись на визначенні поняття «система»: «це сукупність вибірково включених компонентів, у яких взаємодія та взаємовідносини набувають характеру сприяння (російською, «взаимосодействія») компонентів на отримання сфокусованого корисного результату» [26]. Важливо зрозуміти таке: а) компонент (елемент) системи має певні «ступені свободи» (зв'язки). Корисні зв'язки завжди підпорядковані досягненню результату системи; б) системи функціонують як «щіль» задля досягнення корисного результату; в) у системі, яка функціонує, завжди виникають емерджентні властивості (якісно нові); г) емерджентні властивості системи відрізняються від властивостей (їх суми) компонентів системи [26].

Підкреслимо, що для визначення складу системи права необхідно передусім установити адекватні (сутнісні) критерії класифікації, відповідно до яких формується повний опис системи. У роботі пропонується акцентувати увагу на сутнісному критерії класифікації – «предмет правового регулювання», тобто на сфері суспільних відносин. Отже, система права формується, зважаючи на різноманітні сфери суспільних відносин: сфера управлінських відносин, сфера публічно-сервісних відносин, сфера трудових відносин, сфера інформаційних відносин тощо. Сфери суспільних відносин є різноманітними предметами правового регулювання, регулюються відповідними галузевими нормами права (адміністративного, трудового, цивільного, інформаційного тощо). При цьому норми права (за галузями) розглядаються як підсистеми системи права. Оскільки системоутворювальним чинником системи права є мета – «належний правопорядок у суспільстві», то очевидно, що й кожна підсистема має «зробити свій внесок» у досягнення зазначеного результату, «корисно» взаємодіючи з іншими підсистемами. Уважаємо за доцільне нагадати, що в сучасних умовах розвитку інформаційного суспільства не лише збільшується обсяг інформації (зокрема правової), а й усвідомлюється її значення та роль у процесах соціальної взаємодії.

Зазначена тенденція серед іншого вплинула й на виникнення інформаційної сфери – сфери суспільних інформаційних відносин, і на отримання стрімкої динаміки формування інформаційних відносин, і на формування потреби в їх упорядкуванні за допомогою відповідних норм – норм інформаційного права. Переходячи від загального до конкретного, варто

зазначити, що системоутворювальним чинником підсистеми інформаційного права є мета – належний правопорядок у визначеній інформаційній сфері. Водночас ця мета повинна узгоджуватися з метою правової сфери (як системи) – системи права. З огляду на те що інформація «проникає» в усі сфери суспільних відносин, вважаємо, що саме наука інформаційного права покликана очолити науковий пошук шляхів ефективного досягнення мети формування й функціонування системи права (правової сфери).

Відомо [27, с. 684–688], що механізм правового регулювання (далі – МПР) призначений для досягнення належного правопорядку в суспільстві. Усвідомлюючи необхідність дослідження всіх стадій МПР і всіх правових засобів, вважаємо за можливе акцентувати увагу на одному з правових засобів – правовідносинах, які аналізуються в межах другої стадії МПР, зважаючи на першу стадію (нормотворення) [27, с. 684–688]. Варто підкреслити, що й МПР, і правовідносини також досліджуються з позиції загальної теорії функціональних систем. Тобто мета є системоутворювальним чинником.

Якщо мета не може бути досягнута в межах одного (простого) правовідношення, то формується: 1) складне правовідношення, яке може включати однорідні галузеві правовідношення (наприклад, два інформаційні правовідношення: інформаційно-інформаційне), якщо мета пов'язана саме з інформаційною сферою; 2) складне комплексне правовідношення, яке може включати різнорідні галузеві правовідносини (наприклад, інформаційно-адміністративне). Інформаційне правовідношення є основним, оскільки мета пов'язана з інформаційною сферою, а адміністративне є забезпечувальним, оскільки допомагає здійсненню інформаційного правовідношення. Тобто це приклад «взаємодії» інформаційної сфери та сфери управлінських відносин; 3) складне комплексне правовідношення, яке може включати різнорідні галузеві правовідносини (наприклад, адміністративно-інформаційне). Адміністративне правовідношення є основним, оскільки в цьому випадку мета пов'язана зі сферою управлінських відносин, а інформаційне є забезпечувальним. Це також приклад «взаємодії» сфери управлінських відносин з інформаційною сферою. До речі, аналогічна модель формується в разі «взаємодії» інформаційної сфери з іншими сферами суспільних відносин. Отже, існують усі підстави вважати, що система права («правова сфера», за визначенням А.В. Венгерова) є, по суті, інтегративною інформаційною системою (сферою) [20].

У зв'язку з цим у роботах [20; 22] пропонувалося називати суспільні відносини в інтегративній інформаційній сфері, що врегульовані нормами права, правовідносинами в інтегративній інформаційній сфері. Склад правовідносин такий: 1) прості (галузеві) правовідносини – адміністративні, цивільні, трудові, інформаційні («чисті») тощо, які можуть мати як основний, так і забезпечувальний характер; 2) складні (галузеві) правовідносини – адміністративно-адміністративні, цивільно-цивільні, інформа-

ційно-інформаційні тощо; 3) складні (комплексні) правовідносини, у яких інформаційні («чисті») правовідносини є основними, – інформаційно-адміністративне, інформаційно-трудове, інформаційно-адміністративно-адміністративне тощо; 4) складні (комплексні) правовідносини, у яких інформаційні («чисті») правовідносини є забезпечувальними, – адміністративно-інформаційне, майново-інформаційне тощо [20].

Дійсно, у разі виникнення складних (комплексних) правовідносин, наприклад, із першого простого галузевого правовідношення (адміністративного) і другого простого галузевого правовідношення (інформаційного) формується адміністративно-інформаційне правовідношення. При цьому адміністративно-інформаційні правовідносини – це складні управлінсько-інформаційні відносини, що врегульовані нормами адміністративного й інформаційного права. Водночас складні (комплексні) інформаційно-адміністративні правовідносини – це складні інформаційно-управлінські відносини, що врегульовані нормами інформаційного й адміністративного права. Нагадаємо, що «чисті» інформаційні правовідносини – це суто інформаційні («чисті») відносини, урегульовані нормами інформаційного права [22]. До речі, суто інформаційними («чистими») відносинами є суспільні відносини з приводу обігу інформації – створення, збирання, одержання, обробки, зберігання, використання, поширення, охорони та захисту [22].

Отже, проведені в межах статі дослідження дали змогу розвинути «інформаційну концепцію права» А.В. Венгерова в умовах інформаційного суспільства та цифрової економіки в Україні. Доведено, що «інформаційність» системи національного права проявляється як в інформаційній сутності будь-якої норми права (цивільного, адміністративного, трудового тощо права), так і в посиленні взаємодії будь-якої норми права з нормами інформаційного права в нових умовах сьогодення. Такий підхід дає змогу адекватно реагувати на порушення правопорядку в інформаційному суспільстві, суттєвою ознакою якого є цифрова економіка з відповідними інноваційними цифровими інструментами.

Висновки й перспективи подальших розвідок. Досягнення мети дослідження підтверджується такими положеннями:

1. З'ясовано необхідність адаптації системи національного права до нових реалій у зв'язку з появою нових і розвитком чинних суспільних відносин в умовах інформаційного суспільства та цифрової економіки в Україні. Установлено таке: а) у нових умовах сьогодення внутрішня структура системи права недостатньо враховує об'єктивний розвиток суспільних відносин; б) дослідження системи і структури права є важливим не лише для наукових, а й для суто практичних цілей; в) відсутня усталена позиція вчених щодо розуміння системи національного права та підходів щодо її вдосконалення в умовах інформаційного суспільства та цифрової економіки.

2. Переконалися, що новітні інструменти цифрової економіки (блокчейн, токен, цифровий актив, смарт-контракти) зумовлюють динамічний розвиток інформаційних суспільних відносин та інформаційної сфери (як однієї зі сфер суспільства). Усвідомлено доцільність комплексного використання технічних і правових засобів упорядкування суспільних відносин в умовах цифрової економіки, що є однією з ознак інформаційного суспільства.

3. Визначено вихідні положення авторського підходу до вдосконалення правових засобів регулювання суспільних відносин у нових умовах сьогодення. Запропоновано розвинути «інформаційну концепцію права» А.В. Венгера, що відображено в розгляді моделі системи національного права як інтегративної інформаційної сфери, що є системним утворенням. Аргументовано доцільність дослідження системи національного права, використовуючи положення загальної теорії функціональних систем і зважаючи на розвиток природних систем, які розглядаються як стандарт для формування будь-якої системи.

4. Запропоновано для визначення складу системи національного права зважати на розподіл інтегративної інформаційної сфери за критерієм класифікації – «предмет правового регулювання», ураховуючи динамічний розвиток інформаційних відносин в умовах цифрової економіки. Установлено складники системи національного права: підсистему адміністративного права, підсистему цивільного права, підсистему аграрного права, підсистему фінансового права, підсистему інформаційного права тощо. З'ясовано, що системоутворювальним чинником є мета – належний правопорядок у суспільстві в умовах цифрової економіки.

5. Обґрунтовано, що для встановлення структури системи національного права необхідно визначитися зі зв'язками взаємосприяння між різноманітними підсистемами (склад системи) задля досягнення визначеної мети. Запропоновано дослідити формування зв'язків між підсистемами за допомогою моделювання процесу досягнення правопорядку в суспільстві – використання механізму правового регулювання (у межах другої стадії).

6. На модельних прикладах переконалися, що в умовах цифрової економіки все більшого значення набуває підсистема інформаційного права, яка перебуває в постійних зв'язках взаємосприяння з іншими підсистемами системи національного права. Усвідомлено необхідність актуалізації досліджень щодо забезпечення належного рівня правопорядку в межах науки «інформаційне право».

7. Уважаємо за необхідне продовжити дослідження в контексті практичного застосування інформаційної концепції права, зокрема для впорядкування суспільних відносин в умовах становлення інформаційної економіки в Україні, а також упровадження її інструментів (технологія блокчейн, цифровий актив, смарт-контракт тощо).

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки : Закон України від 9 січня 2007 року. URL: <https://goo.gl/oPp05P> (дата звернення: 29.07.2020).

2. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Законодавче забезпечення розвитку інформаційного суспільства в Україні» : Постанова Верховної Ради України від 3 лютого 2017 року №1565-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 33. Ст. 1163.

3. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 року № 67-р. URL: <https://goo.gl/zoUzYE> (дата звернення: 25.07.2020).

4. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Міжнародний документ від 27 червня 2014 року. URL: <https://goo.gl/6VtyuH> (дата звернення: 14.07.2020).

5. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник / за ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко, В.С. Журавського та ін. 2-е вид., перероб і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 688 с.

6. Луць Л.А. Європейські міждержавні правові системи та проблеми інтеграції з ними правової системи України (теоретичні аспекти): монографія. Київ : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2003. 304 с.

7. Алексеев С.С. Советское право как система: методологические принципы исследования. *Советское государство и право*. 1974. № 7. С. 15–22.

8. Алексеев С.С. Право и правовая система. *Советское государство и право*. 1980. № 1. С. 4–9.

9. Керимов Д.А. Философские основания политико-правовых исследований. Москва : Мысль, 1986. 332 с.

10. Колосова Н.М. Интегративная функция правовой системы : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Москва, 1990. 22 с.

11. Рассолов М.М. Теоретические проблемы управления и информатики в сфере права : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Москва, 1990. 23 с.

12. Тихомиров Ю.А. Публичное право. Москва : БЕК, 1995. 486 с.

13. Венгеров А.Б. Теория государства и права : учебник для юридических вузов. 8-е изд. Москва : Омега-Л, 2011. 607 с.

14. Мельник Р.С. Система адміністративного права України : монографія. Харків : Вид-во Харків. нац. ун-ту внутр. справ, 2010. 398 с.

15. Арістова І.В., Карпик Ю.А. Вплив цифрової економіки та європейської інтеграції на правотворчість у сфері інтелектуальної власності в умовах розбудови інформаційного суспільства та інформаційного законодавства в Україні. *Modern researches: progress of the legislation of Ukraine and experience of the European Union* : collective monograph. Riga : Izdevniecība "Baltija Publishing", 2020. Р. 1. Р. 255–288.

16. Арістова І.В., Курило В.І., Калугін О.Ю. Впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в аграрний сектор економіки України: організаційно-правовий аспект: монографія / за заг. ред. І.В. Арістової. Київ : Редакційно-видавничий центр НУБіП України, 2014. 193 с.

17. Беляков К.І. Інформатизація в Україні: проблеми організаційного, правового та наукового забезпечення : монографія. Київ : КВІЦ, 2008. 576 с.

18. Кудь О.О., Кучерявенко М.П., Смичок Є.М. Цифрові активи та їх економіко-правове регулювання : монографія. Харків : Право, 2019. 384 с.

19. Что такое блокчейн простыми словами. URL: <https://prostocoin.com/blog/blockchain-guide> (дата звернення: 01.08.2020).

20. Арістова І.В. Теоретико-правові засади інформаційних правовідносин. *Юридична відповідальність за правопорушення в інформаційній сфері та основи інформаційної деліктології* : колективна монографія. Київ : КВУЦ, 2019. С. 36–62.

21. Венгеров А.Б. Право и информация в условиях автоматизации управления (теоретические проблемы) : автореф. дисс. ... докт. юрид. наук. Москва, 1975. 26 с.

22. Арістова І.В., Чернадчук В.Д. Концепція інформаційних правовідносин: сутність та особливості використання у сфері банківської діяльності. *Інформація і право*. 2012. № 3 (6). С. 47–56.

23. Копылов В.А. Информационное право : учебник. Москва : Юрист, 2002. 456 с.

24. Кохановська О.В. Основні теорії у сфері інформаційних правовідносин: концепція інформаційних прав як приватноправового інституту і теорія інформаційного права як галузі права у сучасній правовій доктрині України. *Приватне право*. 2013 № 1. С. 186–200.

25. Арістова І.В. Проблема взаємодії галузей національного права: методологічні засади. *Актуальні питання вітчизняної юридичної науки* : матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Суми, 13–14 квітня 2017 р.). Суми : Вид-во СНАУ, 2017. С. 42–45.

26. Анохин П.К. Принципиальные вопросы общей теории функциональных систем : монография. URL: <https://goo.gl/hgbmvz> (дата звернення: 22.07.2020).

27. Скакун О.Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс) : підручник. 2-е вид., перероб. і доп. Харків : Еспада, 2009. 752 с.

Арістова І.В. СИСТЕМА ПРАВА УКРАЇНИ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Статтю присвячено дослідженню системних властивостей права України та його структури в умовах інформаційного суспільства й цифрової економіки в Україні. Обґрунтовано необхідність активізації наукових юридичних досліджень щодо пошуків інноваційних підходів задля ефективного формування та функціонування національної правової системи та її невід'ємного складника – системи права України, з урахуванням сучасних тенденцій розвитку країни. Задля досягнення поставленої мети конструктивно використано історично-правовий, порівняльно-правовий, системний, логіко-семантичний методи дослідження.

Визначено відсутність усталеної позиції вчених-юристів щодо розуміння системи національного права та підходів стосовно її вдосконалення в умовах цифрової економіки. Запропоновано авторський підхід до уточнення розуміння поняття «система» та його використання для вдосконалення системи права України. Обґрунтовано роль інструментів цифрової економіки в посиленні динаміки формування інформаційних суспільних відносин та інформаційної сфери. Доведено доцільність розбудови інтегративної інформаційної сфери як моделі системи права України. Аргументовано важливість використання загальної теорії функціональних систем для опрацювання системних властивостей права України.

Визначено склад системи права, виходячи з критерію класифікації – «предмет правового регулювання» – та особливостей дії інструментів цифрової економіки. Установлено системоутворювальний чинник у системі права України та її структуру. На модельних прикладах з'ясовано роль інформаційного права як структурного елемента системи національного права в забезпеченні правопорядку в умовах цифрової економіки. Розвинута чинна інформаційна концепція права в нових умовах сьогодення. Доведено, що «інформаційність» системи національного права проявляється як в інформаційній сутності будь-якої норми права (цивільного, адміністративного, трудового тощо права), так і в посиленні взаємодії будь-якої норми права з нормами інформаційного права.

Ключові слова: система права України та його структура, інформація, інформаційне суспільство, інструменти цифрової економіки, інтегративна інформаційна сфера, норми права, інформаційне право, інформаційна концепція права, системний підхід.

Aristova I.V. UKRAINE'S LEGAL SYSTEM IN TERMS OF INFORMATION SOCIETY AND THE DIGITAL ECONOMY

The article is focused on studying systemic properties of Ukrainian law and its structure in terms of information society and the digital economy in Ukraine. The author has clarified the need to adapt the system of national law to new realities in connection with the emergence of new and development of existing social relations in terms of information society and the digital economy in Ukraine. It has been established that: a) the internal structure of the legal system does not enough take into account the objective development of social relations in the new conditions of the present day; b) the study of the system and structure of law is important both for scientific and for purely practical purposes; c) there is no established position of scholars on understanding the system of national law and approaches to its improvement in terms of information society and the digital economy.

We are convinced that the latest tools of the digital economy (blockchain, token, digital asset, smart contracts) determine the dynamic development of information public relations and the information sphere (as one of the public spheres). The author has realized the expediency of complex use of technical and legal means of regulating public relations in terms of the digital economy, which is one of the features of the information society.

The initial provisions of the author's approach on improving legal means of regulating public relations in the new conditions of the present day have been determined. It has been offered to develop the "information concept of law" by A.V. Venherov, which was reflected in reviewing the model of the system of national law as an integrative information sphere, which is a systemic formation. The author has argued the expediency of studying the system of national law, by using the provisions of the general theory of functional systems and taking into account the development of natural systems, which are considered as a standard for the formation of any system. To determine the composition of the system of national law, it has been offered to take into account the distribution of integrative information sphere according to the criterion of classification – "subject matter of legal regulation", taking into account the dynamic development of information relations in terms of the digital economy. The author has established the components of the system of national law: the subsystem of administrative law, the subsystem of civil law, the subsystem of agrarian law, the subsystem of financial law, the subsystem of informational law, etc. It has been found out that the system-forming factor is the purpose – proper law and order in society in terms of the digital economy.

It has been substantiated that it is necessary to determine the relationship of mutual cooperation between the various subsystems (the composition of the system) for achieving a certain purpose in order to establish the structure of the system of national law. It has been offered to research the formation of relationship between subsystems by modeling the process of achieving law and order in society – the use of the mechanism of legal regulation (within the second stage). Model examples have demonstrated that the subsystem of information law is becoming increasingly important in the digital economy, which is in constant relationship with other subsystems of the national law system. The author has realized the need to update the research on ensuring the appropriate level of law and order within the science of "information law".

Key words: Ukraine's legal system and its structure, information, information society, digital economy tools, integrative information sphere, law norms, informational law, information concept of law, system approach.